

УДК 342.951: 351.862.4

О. М. Бериславська
здобувач відділу проблем публічного права
Науково-дослідного інституту публічного права

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Сьогодні в Україні, як і у світі, відбувається інтенсивна інформатизація більшості сфер людського життя та діяльності, а це є запорукою того, що новітні інформаційні технології невдовзі стануть визначальними чинниками соціально-економічного та інтелектуально-духовного розвитку українського соціуму. Але, оскільки наша держава знаходиться в стані «гібридної війни», що є наслідком цивілізаційної невизначеності, тому розвинуте інформаційне суспільство, на жаль, багато в чому залишається радше популярним гаслом із лексики європейських декларацій, ніж реальною практикою.

Саме тому сьогодні є нагальна потреба в розробці та впровадженні ефективної та послідовної інформаційно-правової політики держави, в тому числі і як дієвого інструменту протидії агресії та інформаційним маніпуляціям.

З огляду на актуальність теми, а також той факт, що нині Україна є об'єктом інформаційної агресії як складової частини гібридної війни, слід зазначити, що ця тема є найбільш досліджуваною серед правників, політичних та медіа-експертів, а також є предметом обговорень у ЗМІ. Зокрема, вказаному питанню присвячували свої праці А. Благодарний, С. Корнієнко, Є. Магда, А. Парубій, М. Сенченко, В. Черниш, О. Штельмах. Серед зарубіжних авторів цікавими для нас є праці військових експертів Філіпа Карбера та Джошуа Тібольта. У межах нашого дослідження видається корисним проаналізувати як зарубіжні, так і вітчизняні напрацювання задля розбудови інформаційно-правової політики щодо протидії інформаційній агресії.

Метою статті є дослідження особливостей інформаційно-правової політики України, зокрема щодо переорієнтації її в політику протидії сучасним викликам «гібридної війни».

Ситуація у світі така, що новоутвореним країнам на пострадянському просторі загрожує не так воєнна, як економічна та інформаційна експансія [11].

Цю тезу підтверджують події, що відбулися з початком окупації Криму та агресії Російської Федерації на сході України, які вимагають по-іншому поглянути на роль і місце інформації в сучасних збройних конфліктах.

Як зазначає колектив авторів Національного інституту стратегічних досліджень, нині склада-

ється нове уявлення про головний фактор могутності держави. Згідно з таким уявленням головним фактором могутності держави в ХХІ столітті є інформація, здатність держави мати у своєму розпорядженні найсучасніші інформаційні технології і засоби, що дозволяють ефективно обробляти, зберігати, передавати й розповсюджувати необхідну інформацію. Володіння державою такою здатністю – шлях до подальшого нарощування на нових засадах своєї економічної й військової міцності [11].

Тому слід більш детально проаналізувати особливості інформаційно-правової політики України в умовах «гібридної війни» та розкрити основні правові категорії у цій сфері.

Закон України «Про інформацію» визначає державну інформаційну політику як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації [2].

На думку В. Ніцевича, державна інформаційна політика у військовій сфері – це діяльність її суб'єктів із врегулювання воєнно-інформаційних відносин між різними соціальними та інституціональними силами в державі та за її межами [7, с. 25].

Відмітимо те, що відсутність злагодженої та системної інформаційної політики в нашій державі призвели до того, що сьогодні Україна змушена вести оборонну інформаційну кампанію аби протидіяти інформаційним викликам та загрозам із боку Росії. Про це, зокрема, вказується і в Стратегії національної безпеки України, де визначено, що актуальними загрозами національній безпеці України є агресивні дії Росії, в тому числі інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу [9]. У п. 3.6. вказаного документу визначені основні загрози інформаційній безпеці, а саме: ведення інформаційної війни проти України; відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства [9].

Крім вищевказаної Стратегії, Президент України своїм указом № 47/2017 від 25 лютого 2017 року затвердив Доктрину інформаційної безпеки України [1]. Прийняття цього документу

зумовлено виникненням актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, а також потребою визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації.

Метою Доктрини є уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни. Доктриною встановлено чотири ключові пріоритети державної політики в інформаційній сфері: 1) забезпечення інформаційної безпеки; 2) забезпечення захисту і розвитку інформаційного простору України, а також конституційного права громадян на інформацію; 3) відкритість та прозорість держави перед громадянами; 4) формування позитивного міжнародного іміджу України [1]. При цьому в Доктрині акцентовано увагу щодо напрямків державної інформаційної політики з огляду на встановлені пріоритети.

Слід зазначити, що Доктрина відноситься до документів стратегічного планування, це своєрідне керівництво до дії для Кабінету міністрів, Міністерства оборони, Міністерства інформаційної політики, Міністерства закордонних справ, Міністерства культури України, Державного агентства України з питань кіно, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Служби безпеки України, розвідувальних органів, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Національного інституту стратегічних досліджень та ін., оскільки саме вони визначені Доктриною в якості суб'єктів реалізації інформаційної політики.

Можна без жодного перебільшення сказати, що всі вищевказані суб'єкти в умовах інформаційної агресії реалізують свою компетенцію в тому числі і через інформаційно-правову політику, що в період ведення «гібридної війни» потребує актуалізації правових понять задля виявлення точок вразливості, розробки синхронних і адекватних протидій маніпуляціям тощо.

Переважає більшість провідних міжнародних і вітчизняних політологів, воєнно-політичних експертів, військових спеціалістів та аналітиків поділяють думку, що в рамках реалізації підступної неоімперської «гібридної політики» Росією була розв'язана і зараз продовжується проти України так звана «гібридна війна», тобто повноцінна війна – «гібридна» по формі та «асиметрична» за змістом. Її відмінність характеризується як веденням агресивних військових дій під прикриттям незаконних (неформальних) збройних формувань, так і одночасним використанням широкого спектра політичних, економічних

(в т. ч. енергетичних і торговельно-економічних), а також інформаційно-пропагандистських заходів, з яких, як правило, і починається ця «гібридна війна» та які її супроводжують впродовж усього періоду військових дій. Ряд провідних експертів Заходу небезпідставно називають її ще як «війна нового покоління» або «війна нової генерації» [4].

З іншої точки зору гібридна війна – це прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів. Саме тому в умовах гібридної війни бойові дії є другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. Війна полягає в прагненні однієї держави агресивно діяти на свідомість населення держави-противника. Іншими словами, це прагнення не знищити мільйони людей, а залякати й деморалізувати їх. Завдяки швидкості поширення інформації світом вона перетворилася не лише на товар, а й на зброю [6].

Говорячи про гібридну війну, ми розуміємо, насправді йдеться про оформлення нового виду глобального протистояння в сучасному дестабілізованому міжнародному безпековому довікллі [8, с. 16].

В умовах «гібридної війни» маємо ситуацію, коли інформаційний вплив на людину, управління нею виступає у формі маніпулювання її свідомістю і поведінкою. Маніпуляції служить цілий арсенал: мистецтво; релігія; друковані джерела; реклама та засоби, способи її поширення; радіо і телебачення як найбільш масові та ефективні засоби пропаганди; комп'ютерні інформаційні системи і банки даних; засоби наочної агітації та ілюстрації.

Для визначення способів маніпулятивного впливу та їх певних поєднань в відповідній літературі використовуються різні терміни – такі, як «прийом», «метод», «техніка», «технологія». У той же час чітких критеріїв їх розподілу на сьогодні не вироблено.

Автори книги «Телебачення спецоперацій. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних програмах українського телебачення: моніторинг, методи визначення та засоби протидії» виділяють найпоширеніші прийоми маніпулятивних технологій: використання стереотипів; заміна імен, або наклеювання ярликів; повтор інформації; ствердження; постановка риторичних запитань; напівправа; «спіраль замовчування»; анонімний авторитет; «буденна розповідь»; ефект присутності; ефект первинності; констатація факту; відволікання уваги; «очевидці» події; принцип контрасту; психологічний шок; створення асоціацій; інформаційна блокада та інші [5, с. 43]. Автори посібника «Сугестивні технології маніпулятивного впливу» зазначають, що для маніпулювання використовуються такі методи,

як перекручування, приховування та спосіб подання інформації. При цьому перекручування інформації варіює від відвертої брехні до часткових деформацій (підтасовування фактів або зміщення в семантичному полі поняття). Приховування інформації в найповнішому вигляді проявляється як замовчування – приховування визначених тем. Набагато частіше використовується метод часткового висвітлення чи диференційованого подання матеріалу [10, с. 66].

В.М. Боєр вважає, що головними суб'єктами проведення інформаційного управління є ЗМІ, які, реалізуючи комунікативну функцію, використовують такі маніпулятивні методи, як: метод «підсилювача», під час реалізації якого жорстка форма передачі інформації порушує рівновагу в суспільстві, змінюючи стиль життя, викликаючи в індивіда гостре відчуття непридатності його образу існування; метод «призми», за якого ЗМІ, подібно призмі, що заломлює світло, фіксують, деталізують і в спрощеній, доступній кожному формі передають соціальному середовищу інформацію; метод «Барраж» використовується в основному в політичній боротьбі з метою відволікання суспільної уваги від якої-небудь події, для чого активно розгортається кампанія навколо будь-якого незначного явища, затьмарюючи тим самим об'єкт реального інтересу [3, с. 80].

Таким чином, констатуємо, що існує велика кількість методів сучасних маніпулятивних технологій використання інформації. З огляду на наведене вважаємо, що маніпулювання є інструментом, що особливо інтенсивно використовується в період виборів та різного роду протиріч і конфліктів. На жаль, можемо констатувати, що майже всі перераховані методи маніпулятивних технологій використання інформації вже були застосовані в Україні і продовжують застосовуватись. Усе це свідчить про безпрецедентний розмах інформаційного терору та медійних маніпуляцій, з яким наразі зіткнулося українське суспільство.

Тому слід зазначити, що національні інтереси України вимагають нагального вирішення проблем інформаційно-правової політики, забезпечення інформаційної безпеки і захисту від маніпулятивних технологій. Отже, сьогодні вкрай необхідно напрацювати рекомендації щодо вирішення вказаних проблем. Саме тому необхідно об'єднати зусилля законодавців, правоохоронних органів, вчених і практиків, ЗМІ, громадськості та направити їх не тільки на обмеження застосування маніпулятивних механізмів впливу на масову свідомість і поведінку, а й на усунення самих передумов такого способу впливу.

Вкрай необхідним завданням як для органів влади, так і для недержавних інституцій, наукових і освітніх закладів є розробка та впроваджен-

ня відповідних документів щодо реалізації інформаційної політики за такими напрямками:

1) по-перше, в умовах гібридної війни вже безсумнівним є факт, що інформаційний простір сьогодні є театром ведення військових дій та інструментом проведення національної політики. З огляду на наведене зауважимо, що прийняті сьогодні документи стратегічного планування пов'язані перш за все з питаннями безпеки та впровадженням новітніх інформаційних технологій;

2) по-друге, важливими питаннями як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні є питання іміджу держави та офіційної комунікації. Задля цього необхідно розвивати такі напрямки, як: культурна та цифрова дипломатія, популяризація національної культури та ідентичності, механізми електронного врядування, взаємодія органів державної влади зі ЗМІ, залучення громадських інституцій до прийняття рішень тощо;

3) по-третє, враховуючи важливість інтересів інформаційної безпеки, слід відзначити, що в Доктрині також окреслені гуманітарні пріоритети в інформаційній сфері. Зокрема, сюди можемо віднести розвиток бібліотечної, архівної, книговидавничої справи, суспільного телебачення і радіомовлення. Також важливим є питання щодо медіа-грамотності та інформаційної культури населення. Розвитку цих напрямків повинна приділятися належна увага, і провідна роль в цьому належить не лише владним інституціям, а і науковцям, юристам-практикам, а також організаціям громадянського суспільства.

Отже, сьогодні існує політична воля на рівні керівництва держави запроваджувати в Україні комплексну, системну та дієву інформаційну політику задля сприяння розвитку інформаційного суспільства. При цьому слід зазначити, що для більш досконалого процесу вироблення і реалізації такої політики необхідно використовувати весь наявний арсенал керівних документів державної інформаційно-правової політики та в перспективі побудувати цілісну систему документів як стратегічного, так і тактичного характеру в інформаційній сфері.

Література

1. Доктрина інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 25.02.2017 р. №47/2017. База даних Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> (дата звернення: 27.03.2017).

2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657–ХІІ База даних Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 27.03.2017).

3. Боєр В.М., Павелєва О.Г. Інформаційне право: навч. посібник. Ч. 1 / В.М. Боєр ; ГУАП. – СПб, 2006. – 116 с.

4. Гібридна війна Росії проти України: уроки та висновки. Укрінформ. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-ta-visnovki.html>.

5. Лігачова Н., Черненко С., Іванов В. Телебачення спецоперацій. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних програмах українського телебачення: моніторинг, методи визначення та засоби протидії. Телекритика / Н. Лігачова // Інтерньюз-Україна. – Київ, 2003. – 218 с.

6. Магда Є. Гібридна війна: питання і відповіді / Є. Магда // MediaSapiens. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/gibridna_vijna_pitannya_i_vidpovid/.

7. Ницевич В.Ф. Военно-информационная политика государства: теория, императивы, приоритеты / В.Ф. Ницевич. – М. : Воен. ун-т, 2001. – 213 с.

8. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – Київ : НІСД, 2017. – 496 с.

9. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 27.03.2017).

10. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: Навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/19790213/psihologiya/sugestivni_tehnologiyi_manipulyativnogo_vplivu.

11. Олійник О.В., Соснін О.В., Шиманський Л.Є. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави / О.В. Олійник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm.

Анотація

Бериславська О. М. Особливості інформаційно-правової політики України в умовах «гібридної війни». – Стаття.

У статті визначено особливості інформаційно-правової політики в умовах інформаційної агресії. Досліджено явище «гібридної війни» з урахуванням сучасного досвіду України. Розглянуто методи маніпулятивних технологій, які використовуються як засоби агресивної інформаційної пропаганди, що дозволить

поліпшити інструменти протидії сучасним викликам гібридної війни і в кінцевому підсумку вибудувати комплексну, системну та дієву інформаційно-правову політику задля сприяння розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: Доктрина інформаційної безпеки, інформаційно-правова політика, гібридна війна, інформаційна агресія, маніпулятивні технології.

Аннотация

Бериславская О. М. Особенности информационно-правовой политики Украины в условиях «гибридной войны». – Статья.

В статье определены особенности информационно-правовой политики в условиях информационной агрессии. Исследовано явление «гибридной войны» с учетом современного опыта Украины. Рассмотрены методы манипулятивных технологий, которые используются как средства агрессивной информационной пропаганды, что позволит улучшить инструменты противодействия современным вызовам гибридной войны и, в конечном итоге, выстроить комплексную, системную и действенную информационно-правовую политику для содействия развитию информационного общества.

Ключевые слова: Доктрина информационной безопасности, информационно-правовая политика, гибридная война, информационная агрессия, манипулятивные технологии.

Summary

Beryslavska O. M. Features of information and legal policy of Ukraine in the conditions of «hybrid war». – Article.

The article describes the features of information and legal policy in the conditions of information aggression. The phenomenon of the «hybrid warfare» has been investigated, taking into account the current experience of Ukraine. The methods of manipulative technologies used as means of aggressive informational propaganda is proposed, which will improve tools of counteraction to modern challenges of hybrid warfare and ultimately build integrated, systematic and effective information and legal policy in order to promote the development of the information society.

Key words: Doctrine of information security, information aggression, information and legal policy, hybrid warfare, manipulative technologies.